

Тетяна ВІЛЬЧИНСЬКА
доктор філологічних наук, професор,
завідувач кафедри української мови та славістики,
Тернопільський національний педагогічний
університет імені Володимира Гнатюка
tetyana_v@ukr.net

ВИВЧЕННЯ ОДНОСКЛАДНИХ РЕЧЕНЬ У ШКОЛІ: КОМУНІКАТИВНО-ФУНКЦІОНАЛЬНИЙ АСПЕКТ

Сучасна лінгводидактика визначає вивчення синтаксичних категорій у старшій школі як процес, зорієнтований на формування цілісної мовної, мовленнєвої та комунікативної компетентностей, що реалізуються в реальних ситуаціях спілкування. У контексті нового змісту мовної освіти особливої ваги набуває опрацювання односкладних речень, які виконують важливі смислові, стилістичні й прагматичні функції в мовленні. Ефективне засвоєння цих конструкцій потребує науково вмотивованої системи дидактичних засад, що дає змогу врахувати психолінгвістичні особливості старшокласників, забезпечити функціональність, системність і комунікативність навчання.

Визначення й обґрунтування таких засад уможливорює створення методики, спрямованої не лише на оволодіння учнями теоретичними знаннями про структуру й різновиди односкладних речень, а й на розвиток умінь інтерпретувати їх у тексті, будувати власні висловлення з урахуванням комунікативного завдання, стилю, інтенції та контексту. Саме тому аналіз дидактичних принципів, психолінгвістичних чинників та функцій односкладних конструкцій є основою для проектування цілісної методичної системи їх вивчення у старших класах.

Систематичне формування в учнів уявлень про стилістичний потенціал синтаксичних конструкцій передбачене Державним стандартом базової і повної загальної середньої освіти [3], а також чинними програмами з української мови для старшої школи [1], у яких інтегровано мовленнєву та мовну змістові лінії. Указані нормативні документи орієнтують методистів і вчителів на те, що в сучасній парадигмі мовної освіти провідним виступає комунікативно-функціональний підхід.

Шкільний курс синтаксису, представлений у 8–9 класах і завершується в 11 класі, покликаний забезпечити глибоке осягнення учнями граматичних закономірностей, необхідних для удосконалення мовних і мовленнєвих умінь, оволодіння українською мовою у всіх видах комунікації та формування відповідних компетентностей. Саме такі орієнтири закладено у стратегії мовної освіти як одному з ключових напрямів розвитку національної освіти [3].

Вагомий внесок у становлення методики навчання односкладних речень зробили В. Горяний, С. Караман, К. Плиско, Р. Христіанінова та ін. На синтаксичному рівні, який, за словами К. Плиско, виступає основою для

розуміння функціональної ролі одиниць усіх мовних рівнів, повною мірою реалізується комунікативний потенціал мови. Зокрема, під час опрацювання односкладних речень формуються загальні уявлення про синтаксичну будову висловлення та стилістичні можливості синтаксису, без яких неможливе формування комунікативної компетенції [2, с. 49].

Опрацьовуючи односкладні речення, учитель зосереджує увагу на ролі відповідних конструкцій у синтаксичній системі сучасної української літературної мови, їхніх структурно-семантичних параметрах і функціональних характеристиках.

Спираючись на семантичний і комунікативно-прагматичний критерії трактування мовних явищ, учитель послідовно демонструє стилістичний потенціал односкладних конструкцій, сприяючи у такий спосіб засвоєнню школярами основ синтаксичної стилістики. У цьому контексті важливим є показати, які стилістичні функції можуть виконувати односкладні речення в різних типах висловлень, як вони формують експресивність тексту і водночас забезпечують функціонально-стильову диференціацію мовлення. Учням необхідно усвідомити, що односкладні речення можуть виступати як експресивними засобами, спрямованими на посилення емоційно-образного забарвлення, так і функціонально-стилістичними одиницями, типовими для певної сфери комунікації.

Під час вивчення односкладних речень школярі переконуються, що ці конструкції є функціонально маркованими, а їхні різновиди реалізують різне смислове й функціональне навантаження. Зокрема, розмежовують, які безособові конструкції, що описують явища природи чи внутрішні стани, характерні для розмовного, а які для художнього стилю, або як виявляється стилістичний потенціал інфінітивних речень, чи наскільки образне конструювання художнього світу забезпечують номінативні речення.

Зазначимо, що комунікативно-функціональна парадигма навчання синтаксису односкладних речень передбачає не лише використання традиційних граматико-стилістичних завдань, а й інтерактивних технологій засвоєння односкладних конструкцій, що сприяє розвитку креативного, критичного та емоційно-ціннісного мовлення. До таких прийомів належать:

- створення власних висловлень, у яких односкладні структури поєднуються з афористичними й крилатими висловами. Це можуть бути міні-есе або твори-роздуми. Такі завдання активізують індивідуально-експресивний потенціал учнів і формують відчуття стилю;

- побудова діалогів за визначеними ситуаціями, що моделюють реальні соціальні взаємодії: обговорення організації шкільного заходу, розв'язання конфліктів, аргументоване ухвалення рішень та под. Діалогічне мовлення дозволяє природно інтегрувати означено-особові, неозначено-особові, узагальнено-особові, безособові та інфінітивні конструкції;

- моделювання мовленнєвих ситуацій для розвитку соціальної, комунікативної й цифрової компетентностей, як-от: «Мій робочий день»,

«Публічний захист проєкту», «Комунікація в груповому чаті», «Моє цифрове мовлення: етика та лаконічність» та под.;

– створення коротких електронних повідомлень, у яких односкладні структури виконують функцію одночасно лаконічного та експресивного висловлення думки, що, з одного боку, сприяє становленню нових форм спілкування, зумовлених розвитком цифрових технологій, а з іншого – виробленню навичок чіткого, несуперечливого та культурного мовлення як альтернативи сленгу, що нерідко поширюється в підлітковому середовищі.

Отже, констатуємо, що в старшій школі суттєво розширюється функціонально-комунікативний аспект роботи з односкладними реченнями, реалізація якого створює умови для посиленого формування ключових мовних, мовленнєвих і комунікативних компетентностей, а також відкриває можливості для поглибленого аналізу дискусійних синтаксичних питань на уроках української мови, серед яких і семантико-функціональний потенціал односкладних речень. Запропоновані прийоми сприятимуть подоланню проблемних аспектів у вивченні односкладних речень у старших класах закладів загальної середньої освіти. Глибокому й усвідомленому засвоєнню їхніх функцій, розвитку аналітичного і комунікативного мислення.

Список використаних джерел

1. Міністерство освіти і науки України. URL: <https://mon.gov.ua/osvita-2/zagalna-serednya-osvita/osvitni-programi>
2. Плиско К.М. Організація навчання синтаксису в середній школі. Харків, 1996. 135 с.
3. Про затвердження Державного стандарту базової і повної загальної середньої освіти. Офіційний вебпортал парламенту України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1392-2011-п#Text>